

УДК 65.012.65

КООПЕРАЦІЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**Ревуцька А.О.***E-mail: revutskaya.alla@mail.ru**Уманський національний університет садівництва*

У статті розкрито суть поняття «корпорація», її роль і значення для розвитку агропромислових підприємств. Визначено особливості розвитку кооперації на селі та вплив даного процесу на розвиток сільських територій України, і надано рекомендацій щодо вирішення окремих проблемних питань, які виокремлені у процесі даного дослідження. Висвітлено основні проблеми кооперативного об'єднання та запропоновано шляхи щодо їхнього подолання. Використання кооперації як перспективного напрямку підприємницької діяльності на селі дасть можливість підвищити ефективність формування та використання: виробничого потенціалу за рахунок прискорення оновлення основних засобів; торговельного потенціалу за рахунок стабільності зв'язків між приватними об'єднаннями; людського потенціалу за рахунок створення додаткових можливостей для підготовки нових кваліфікованих робітників і підвищення кваліфікації вже працюючих; інноваційного потенціалу за рахунок включення до складу інтегрованого формування науково-дослідних підрозділів. Також, в даній статті значна увага приділена світовому досвіду в розвитку кооперації як перспективного напрямку на селі.

Ключові слова: кооперація, агропромислове підприємство, підприємництво, трансформація, село, сільські території

UDC 65.012.65

CO-OPERATION AS PERSPECTIVE DIRECTION OF DEVELOPMENT OF AGROINDUSTRIAL ENTERPRISES**Revytskaya A.O.***E-mail: revutskaya.alla@mail.ru**Uman National University of Horticulture*

In the article the essence of concept «corporation», its role and value, is exposed for development of agroindustrial enterprises. The features of development of cooperation in a village and the influence of this process on development of rural territories of Ukraine have been identified, and recommendations in relation to the decision-making on separate problems have been proposed. The basic problems of co-operative association are reflected and the ways of their solving have been offered. Use of cooperation as perspective direction of entrepreneurial activity in a village will enable to promote efficiency of forming and use of production potential due to the acceleration of updating the fixed assets; point-of-sale potential due to stability of connections between private associations; human potential due to creation of additional possibilities for preparation of new skilled workers in-plant training; innovative potential due to including the complement of the computer-integrated forming of research subsections. Also, in this article attention is paid to world experience at development of cooperation as perspective direction in a village.

Key words: cooperation, agroindustrial enterprise, enterprise, transformation, village, rural territories

Актуальність проблеми: Сьогодні аграрна політика здійснюється за допомогою економічних реформ, кожна з яких уособлює собою систему заходів, принципів, методів і форм господарської діяльності. Це в першу чергу стосується аграрної реформи, а також залучення малих і середніх підприємств до створення кооперації на селі. Вони відкривають великі можливості для організації підприємницької діяльності, що, в свою чергу, сприяє подальшому соціально-економічному розвитку сільських територій. Особливе місце в еволюції відносин власності та сталого розвитку аграрного сектора економіки займає кооперативна власність. Упродовж майже 200-річної історії кооперативи виробили комплекс певних правил (принципів), які дозволяють їм успішно працювати в інтересах своїх членів. Відмова від таких принципів загрожує втратою кооперативами своєї ідентичності, переведенням в іншу господарську одиницю.

В Україні перші принципи кооперації вперше були сформульовані в Законі України «Про споживчу кооперацію» від 10 квітня 1992 року [4], до яких (принципів) можна віднести: добровільність вступу, відсутність проблем при виході, соціальна справедливість, взаємодопомога та співробітництво, рівне право голосу, вільний вибір діяльності, турбота про громаду та ін. Реалізація кооперативних принципів забезпечує кооперативу його соціальну спрямованість, конкурентну стійкість, монопольну автономію та незалежність.

Очевидно, що всі названі та інші принципи кооперативної діяльності містять в собі більшість інституційних ознак, які обмежують чи стимулюють діяльність людини в кооперативних структурах. З іншого боку, кооперативна власність та кооперативна діяльність витісняє з сфери виробництва та обміну різні види посередників, трейдерів, спекулянтів тощо. І тим самим сприяють зменшенню трансакційних витрат та здешевленню сільськогосподарської продукції.

Незважаючи на те велике значення, якого кооперація набула в господарському житті багатьох (особливо аграрних) держав, все ж економічна наука не приділяє їй достатньої уваги, і у зв'язку з цим теорія кооперації залишається не достатньо розробленою. Сьогодні вже існує досить велика і змістовна історико – економічна література з кооперативної тематики. Разом з тим, на наш погляд, її основними ознаками є переважно описово-емпіричний характер, узагальнення на рівні уявлень того

історичного періоду, що висвітлюється, відсутність сучасної аналітики, яка б надавала можливість проектування результатів відповідних досліджень на сучасність, історичної екстраполяції досвіду минулого на базі його сучасних експертних оцінок тощо. Інакше кажучи, постає завдання більш конструктивного соціально-економічного аналізу як історії кооперації, її соціально-економічної сутності, так і тих джерел, з яких вона відроджується, а також проведення його з урахуванням здобутків сучасної економічної теорії та світового досвіду кооперативного руху.

Аналіз останніх наукових досліджень: Вагомий внесок у територіальний розвиток кооперації як перспективного напрямку підприємництва на селі зробили такі відомі науковці, як М. Драгоманов, В. Зіновчук, О. Крисальський, М. Кисіль, В. Андрійчук, А. Гуторов, Л. Бойко, Г. Підлесецький, В. Месель-Веселяк, Г. Саблук, Є. Храпливий, Ю. Нестерчук та багато інших дослідників. Однак, незважаючи на різноманітність проведених досліджень, ця проблема все ж залишається недостатньо вивченою на сьогодні і потребує подальшого дослідження.

Мета роботи: визначення особливостей розвитку кооперації як перспективного напрямку розвитку агропромислових підприємств на селі, впливу цього процесу на розвиток сільських територій України та надання рекомендацій щодо вирішення окремих проблемних питань, виокремлених у процесі дослідження.

Викладення основного матеріалу дослідження: Аграрна реформа в Україні спрямована на структурну перебудову та вдосконалення агропромислового розвитку, підвищення економічної ефективності використання аграрних ресурсів, вирішення продовольчих проблем шляхом наповнення продовольчими товарами зовнішнього і внутрішнього ринку. Однією з характерних рис сучасного етапу розвитку економічних відносин в аграрній політиці України є створення різних організаційно-правових форм підприємницької діяльності на селі, зокрема кооперації [2].

Найбільш авторитетним визначенням сутності кооперативу є наступне: кооператив – це група осіб, які добровільно об'єдналися, щоб задовольнити спільні економічні, соціальні та культурні потреби і прагнення за допомогою підприємства, що перебуває у їхній спільній власності та під демократичним управлінням та контролем [9, с. 13]. Створення системи кооперативних об'єднань актуальне не лише для малих форм аграрного бізнесу, а й для всіх видів сільгоспідприємств, особливо в умовах формування в Україні системи інформаційного суспільства, яка базується

на активному використанні інформаційного капіталу і передбачає вільний обмін даними між учасниками господарських процесів. Ліквідація стихійності у формуванні попиту на товар, зниження ризиків при здійсненні виробничо-фінансової діяльності – все це і багато що інше здатні здійснювати кооперативи і кооперативні об'єднання [5]. Вони відкривають великі можливості для організації та створення великого виробництва, а це, своєю чергою, знизить собівартість одиниці продукції, оскільки основний та обіговий капітал застосовується спільно і розподіляється на більшу масу виробленої продукції. Саме поділ праці зумовлює спеціалізацію виробництва і є основою розвитку ринкових відносин, а ринок пов'язаний із рівнем суспільного поділу праці та спеціалізацією. Розвиток спеціалізації виробництва зумовлює необхідність кооперування, в свою чергу, впливає на подальший розвиток спеціалізації та визначає її форми [2].

Європейські країни приділяють значну увагу питанням розвитку кооперації на селі. В них збут продукції відбувається переважно через сільськогосподарську кооперацію: 80% - Нідерланди, 50-52% Німеччина, Іспанія, в тому числі молоко – від 65% у Бельгії до 100% у Норвегії, овочі і фрукти від 32% у Німеччині до 80% у Нідерландах, свинина – від 15% в Італії до 96% у Данії, зерно – від 20% у Великобританії до 70% у Франції. Кооперативи країн «старої» Європи реалізують 45-50% обсягу продукції харчової промисловості.

У Франції функціонує 3,5 тис. сільськогосподарських кооперативів, що займаються переробно-збутовою діяльністю. До них треба додати 13,3 тис. зі спільного використання техніки. Широко розповсюдженні також кооперативи штучного запліднення. Їхніми членами є дев'ять з десяти фермерів. У них зайнято більше 520 тис. працівників. Річний обіг кооперативів становить у середньому 77-80 млрд. євро.

У США частка кооперативів у переробці молока – 82%, електропостачання – 80%, у збуті продукції – 30%, виробництві цукру – 51%, кредитуванні – 33%, в інформаційному забезпеченні – 25% [2].

У сільській місцевості Канади кооперативи відіграють основну роль у виробництві, збуті і переробці продукції. Вони є сучасними організаційними зі своєю експертизою і спільним ринком аграрної продукції, що дає їм можливість конкурувати з великими приватними підприємствами, і утримують значну частку товарного ринку в країні. Фінансові кооперативи, такі як кредитні спілки, формально легалізовані як аграрні кооперативи, забезпечують фермерів широкою сіткою банківського

та страхового обслуговування. Кооперативи в Канаді є некомерційними по відношенню до своїх членів організаціями, не платять відсотки на акцію капіталу, тому що вони діють не в інвестиційних цілях, а з тим, щоб забезпечити послуги своїм членам. Вони повертають надлишок (кооперативні виплати) членам пропорційно членській економічній діяльності в кооперативах, і забезпечують навчання своїх працівників [3].

У Швеції кооперативи поширені по всій країні і займають дуже сильні позиції в сільському господарстві, у промисловості, у роздрібній торгівлі, житловому будівництві та інших сферах діяльності. Шведські холдингові компанії є одними з найефективніших в Європі.

В Італії на сьогодні близько половини супермаркетів належать кооперації. Діяльність італійських кооперативів ґрунтується на таких принципах: обмежений розмір сукупного паю; розмір мінімального статутного фонду не фіксується; одна людина – один голос незалежно від розміру паю (партнерські відносини); наявність податкових пільг: відсутність подвійного оподаткування; протягом перших десяти років кооперативи звільняються від податку на корпорації, в подальшому діє пільгове оподаткування; передбачений мінімальний дохід пайовика, який не обкладається податком.

Сільськогосподарські кооперативи Польщі також користуються державною підтримкою, яка полягає в тому, що розроблено перелік груп товарів, виробництво яких підпадає під отримання державної фінансової допомоги [14].

Отже, кооперативи виконують важливу роль для вирішення питань соціального партнерства в регіонах, де є економічні труднощі, оскільки вони мають ідеальну організаційну структуру для збільшення зайнятості на зміцнення соціальної єдності. Динамічне поширення кооперації є важливим не тільки для досягнення господарських цілей, а й тому, що, виконуючи значну роль у вирішенні економічних і соціальних проблем регіонів та галузей з економічними труднощами, особливо в тих, де приватно-власницька ініціатива не достатня або ж відсутня, кооперативи можуть створити робочі місця, захистити працівника і стимулювати розвиток економіки. Тому місцева влада в ЄС ідентифікує кооперативну форму господарювання як ефективний засіб досягнення збалансованого розвитку на основі солідарності. Саме через це Європейська комісія у справах зайнятості і соціальних питань визнала,

що існує нагальна потреба в докладенні зусиль на рівні ЄС до посилення ролі кооперативів у розробці соціальної політики [6].

Особливістю аграрних відносин у деяких розвинутих країнах світу є об'єднання сімейних ферм у сільськогосподарські корпорації. Наприклад, у США у такі корпорації об'єдналися до 90% сімейних ферм, а 95% корпорацій мають до 10 ферм. У Швеції понад 100 тис. фермерських господарств, більшість з яких є членами сільськогосподарських кооперативів [15].

Світовий досвід розвитку кооперації нині є надзвичайно важливим для України, особливо для сільської місцевості, де гострішими проблемами соціально-економічного розвитку залишається:

- невідповідність програм реформування економіки сільського господарства і результатів їхнього виконання визначеним соціальним пріоритетам;

- недостатній рівень фінансової підтримки соціально-економічної сфери села, державної підтримки облаштування сільських територій;

- передача об'єктів соціальної сфери сільськогосподарських підприємств до державної та комунальної власності без належного фінансування їх утримання;

- проведення неефективної державної політики щодо створення умов для розвитку кооперативних та інших некомерційних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників у сфері заготівлі, переробки, реалізації продукції та фінансового і транспортного обслуговування товарних потоків [12].

Така ситуація свідчить про відсутність реальної підтримки з боку держави розвитку сільських територій, зумовлює зниження обсягів виробництва продукції, ставить під загрозу економічну безпеку країни.

Враховуючи, що прерогативою розвитку сільських територій є відродження села, кооперація виступає соціально-економічним механізмом, який виконує низку функцій держави із соціального захисту населення.

Сучасна нормативно-правова база дозволяє створювати на селі такі нові організаційно-правові структури, як акціонерні та господарські товариства, приватні (приватно-орендні) підприємства, сільськогосподарські кооперативи, селянські (фермерські) господарства та інші види підприємств ринкового типу. Ефективно нові форми господарювання можуть функціонувати лише за умови дотримання таких найважливіших принципів, їх створення як добровільність, вільний вибір партнерів і пошук

форм взаємодії з ними, господарської самостійності і повної економічної відповідальності за результати господарської діяльності, економічної підтримка держави, визнання рівнозначності і рівноправності усіх суб'єктів господарювання тощо [7, с.40].

На думку О.Г. Міценка, ефективним засобом розвитку сільських територій у контексті забезпечення належного рівня життя їхніх мешканців має стати інтеграційна діяльність системи споживчої кооперації, яка територіально охоплює всі регіони країни, концентрує свою діяльність на обслуговуванні потреб саме сільського населення, історично близька до дрібних сільгоспвиробників (власників особистих селянських та фермерських господарств), бере безпосередню участь у формуванні середнього класу на селі, реалізує свою соціальну відповідальність саме у сільській місцевості (через забезпечення працівниками робочих місць, належних умов праці та заробітної плати; зобов'язання ефективно працювати; соціальну чутливість до вирішення проблем соціально-економічного розвитку сільських територій; відповідальність найбільшого організатора сільськогосподарського ринку товарів та послуг) [8].

У цьому ракурсі на велику увагу заслуговує презентація 15 травня 2012 року ініціативи «Рідне село». Вона є дієвим механізмом для відродження сільських територій нашої країни. В рамках цієї програми держава максимально сприяє створенню нових кооперативів, а також стимулює соціально-економічний розвиток сільських територій.

Концепції соціально-економічного розвитку сільських територій передбачається, що кооперація стане складовою частиною національної стратегії сільського розвитку. Увага держави буде головним чином сконцентрована на підтримці середнього та малого сільсько-господарського товаровиробника. Міністерством аграрної політики та продовольства України пропонується така модель, коли через систему кооперації дрібний виробник зможе отримати державну підтримку, донорську допомогу і доступ до кредитних ресурсів, що на перших етапах його становлення буде посилювати позитивний вплив економічних чинників [13].

Діяльність кооперативів має важливе значення для національної економіки, особливо у сфері обслуговування виробничих потреб сільського населення, товарообігу, дрібнотоварного виробництва, послуг для міського і сільського населення, житлового будівництва тощо [16]. В Україні тільки силами кооперативного руху було створено 15% торгівельних ринків,

майже 7% м'яса та м'ясопродуктів, понад 2% овочів та 3,5% фруктів реалізуються через українські кооперативні підприємства [3, 10, 11].

Проте нині споживча кооперація переживає великі труднощі, пов'язані зі втратою внаслідок лібералізації цін та інфляції власних обігових коштів, різким скороченням можливостей використання банківських кредитів через непомірні банківські ставки та високий рівень податків, умови низької купівельної спроможності населення [1].

Отже, однією з особливостей діяльності даного типу господарюючих суб'єктів є відсутність належного обсягу ресурсів для здійснення господарської діяльності згідно з принципами товарного виробництва. При цьому слід відмітити не тільки факт нестачі засобів виробництва, а й відсутність практичних навиків у веденні подібного бізнесу. Дрібні одноосібні господарства самотужки не здатні вийти на ринок як повноцінні учасники, а організувати взаємовигідну співпрацю на принципах кооперації заважає нестача професійних знань та взаємна недовіра.

Тобто заходи по здобуттю навиків у сфері економічних відносин малих форм господарювання сприятиме пошквалюванню консолідації сільгосп-виробників на принципах взаємовигідної співпраці, що, в свою чергу, прискорить розвиток даних утворень, збільшуючи кількість їхніх членів. Створення системи виробничих і обслуговуючих кооперативів на базі сільських територій дозволить не лише підвищити рівень доходів представників аграрного підприємництва, а й забезпечити збереження українського села як специфічній соціально-економічній спільності. Особливу роль при цьому мають зіграти учбово-наукові центри, завдання яких є підготовка фахівців для ведення підприємницької діяльності в аграрному секторі на принципах постіндустріального суспільства [5].

Розвиток кооперації у сучасних умовах вимагає не простого збереження сільських споживчих товариств, а системної трансформації їх на засадах світового кооперативного руху із урахуванням сьогоденних ринкових реалій України [16].

Висновки. Отже, використання кооперації як перспективного напрямку підприємницької діяльності на селі дасть можливість підвищити ефективність формування та використання:

- виробничого потенціалу за рахунок: прискорення оновлення основних засобів; розвитку нових видів діяльності, які збільшують можливості інтегрованого формування; підвищення продуктивності праці

за допомогою прискорення інновацій у технологічній та організаційній сферах; зниження вартості послуг, здійснюваних між партнерами;

- торговельного потенціалу за рахунок: стабільності зв'язків між приватними об'єднаннями, що підвищують конкурентоспроможність продукції та об'єктивно полегшують можливості виходу вітчизняних товаровиробників на внутрішні і зовнішні ринки збуту своєї продукції; формування експортних ніш на світовому ринку; створення нових видів продукції; гнучкого пристосування до змінних умов ринкового попиту;

- людського потенціалу за рахунок: створення додаткових можливостей для підготовки нових кваліфікованих робітників і підвищення кваліфікації вже працюючих; виникнення нових робочих місць, у тому числі для фахівців з управління інтегрованими формуваннями; можливості перерозподілу кваліфікованих кадрів між учасниками об'єднання; входження до складу будь-якого кластеру соціальної інфраструктури, однією з функцій якої є обслуговування працівників – членів об'єднання, що значно підвищує якість їх життя і відповідно продуктивність праці;

- інноваційного потенціалу за рахунок: включення до складу інтегрованого формування науково-дослідних підрозділів, інноваційних установ, навчальних закладів; підтримки наукових розробок всередині об'єднання; стимулювання зв'язку «економіка – наука – продукція»; можливості обміну ноу-хау та технічними розробками між членами об'єднання; отримання додаткових коштів для інвестування в різноманітні науково-технологічні проекти;

- інвестиційного потенціалу за рахунок: підвищення можливості протистояння впливу зовнішніх факторів і зниження ризиків для вітчизняних та іноземних інвесторів; отримання доступу до участі у інвестиційних програмах уряду; можливості входження об'єднання до глобальної мережі ТНК, здатних забезпечити приплив іноземних інвестицій у структурну перебудову виробництва; створення іміджу довгострокового та ефективного об'єднання, привабливого для інвесторів [8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бородата О. проблеми та перспективи розвитку споживчої кооперації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://keriv-nyk.info/2012/03/borodata.html>
2. Гурей Г.Т. Основні напрямки розвитку фермерської кооперації й агропромислової інтеграції / Г.Т. Гурей, М.Я. Ковалик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://atchive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2010_146/10tgt.pdf
3. Довгань О.В. Кооперація як перспективний напрям розвитку підприємництва на селі / Довгань О.В. // Формування ринкових відносин в Україні №9(148)/2013. – С. 132-135.

4. Закон України «Про споживчу кооперацію» від 10 квітня 1992р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>
5. Кальченко С.В. Кооперація в Україні: історичний досвід і майбутні перспективи / Кальченко С.В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_127/22.pdf
6. Килин О.В. Фактори кооперації в регіональній економічній політиці ЄС щодо розвитку соціального партнерства в посткризовий період / Килин О.В.: матеріали наук.-прект.конф. [«Кооперативна модель економічного розвитку в умовах глобалізації»], [Львів, 3-5 квіт.2012р.]. – Львів: Львівська комерц.акад., 2012. – С.48-49.
7. Ласінський О.А. Формування селянських (фермерських) господарств і управління їх діяльністю / Ласінська О.А. // Економіка АПК. – 1996. – № 2. – С. 39–43.
8. Міценко Н.Г. розвиток інтегрованих формувань на сільських територіях: необхідність та напрямки державного впливу / Міценко Н.Г.: матеріали наук.-прект.конф. [«Кооперативна модель економічного розвитку в умовах глобалізації»], [Львів, 3-5 квіт.2012р.]. – Львів: Львівська комерц.акад., 2012. – С.154-156
9. Основи комерції: навчальний посібник / [С.Г.Бабенко, С.Д.Гелей, Я.А.Гончарук, Р.Я.Пастушенко]. – К.:Знання, 2004. – 470с.
10. Офіційний сайт державного комітету статистика України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Офіційний сайт Укоопспілки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coop.com/-ua/uk/2011-12-06-11-51-13>
12. Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 № 1158// Офіційний вісник України. – 2007. - №73. – С.7.
13. Реалізація програми «Рідне село» на Полтавщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.publicpolinfo.gov.ua/news/realizatsiya_programi_ridne_selo_na_poltavshini/
14. Сороківська М.В. Державна фінансова політика діяльності кооперативів: світовий досвід / Сороківська М.В.: матеріали наук.-прект.конф. [«Кооперативна модель економічного розвитку в умовах глобалізації»], [Львів, 3-5 квіт.2012р.]. – Львів: Львівська комерц.акад., 2012. – С.14-16.
15. Федоров М.М. Економічні проблеми земельних відносин у сільському господарстві: монографія / Федоров М.М. – К.: ІАЕ, 1998. – 263с.
16. Хміль Ф.І. Перспективи трансформаційних процесів у системі споживчої кооперації України / Хміль Ф.І.: матеріали наук.-прект.конф. [«Кооперативна модель економічного розвитку в умовах глобалізації»], [Львів, 3-5 квіт.2012р.]. – Львів: Львівська комерц.акад., 2012. – С.124-125.